

VIERA ŽEMBEROVÁ

ČÍM ŽIJE PAMĚŤ A REČ LITERÁRNEJ HISTÓRIE

Abstrakt

Čím žije paměť a řeč literárnej histórie

Generačná výmena posledných troch desaťročí vniesla do literárnej vedy nevyváženosť medzi literárnokritickým a literárnohistorickým výskumom. Problémy, ktoré kladie literárna veda vývinu národnej literatúry a konceptu jej rozvíjania sa vyvolávajú záujem o návraty k nestorom moderného, hoci v istých súvislostiach zakladateľského organizovania literárnej vedy. Otázky metodológie, predmetu, hodnôt, generačných projektov, personálnych výstupov naznačili, že sa nemožno vypraviť do experimentálnych vyrovnávaní sa s výskumnou a kultúrnou realitou, kým sa neobnovia väzby s vkladom literárnych vedcov a spisovateľov, príčinením ktorých sa utvárali hodnoty národnej literárnej vedy a umeleckej literatúry v minulom storočí.

Abstract

The Essence of Literary History Memory and Address. Current Issues of Memory and Utterances of Literary History.

The exchange of generations in the past three decades has brought to literary science imbalance between literary-critical and literary-historical research. Problems posed by literary science to the development of national literature and the concept of its development, raise the interest in returning to significant personalities of modern, although in certain contexts establishing organization of literary science. The issues of methodology, subject, values, generational projects, personal outcomes indicated that it is not possible to cope with research and cultural reality experimentally, until the ties to the contribution of literary scholars and writers, who participated in the creation of values of national literary studies in the last century, are renewed.

Kľúčové slová

literárna veda ■ metodológia ■ predmet ■ hodnota ■ generačný projekt ■ personálny výstup

Key words

literary science ■ methodology ■ subject ■ value ■ generational project ■ personal output

Návraty k literárnym historikom Jozefovi Ambrušovi, Jánovi Mišianikovi, Jozefovi Minárikovi

Literárna veda má pohybom času vymedzenú pamäť, tá má zas na svoju pamäť určenú reč a tá býva (spravidla) dvojaká. Možno sa odtieňmi reči, i tie sú podmieňované kategóriu času, ich nájde aj viac, ale teraz pôjde o „reč“, ktorou sú návraty do jej dejín literárnovedného výskumu, a o tú „reč“, keď sa literárna veda vo svojej štruktúre predmetov a nástrojov vyrovnáva svojimi metódami prostredníctvom autorskej tvorby so širšími vývinovými súvislosťami, čím sa do epicentra riešeného problému vnáša ako jeho kontext dobová kultúrna a spoločenská prax. Pripomenutá reč – povedzme výpoveď o tom, čo to bolo, kto to bol, aké to bolo, čo z toho v literárnej vede vzišlo a čo sa z odstupom času i na podnet akej pohnútky sprítomňuje poznávací a spoločenský hodnotu prežitého, vžitého, dávneho – spočíva, keď sa odkazuje na literárnu vedu, v publikáciách, ktoré si svoje poslanie, byť rešpektovaným sofistickým návratom a dokumentom, napĺňajú jednak svoje primárne poslanie vypovedať profesijne presvedčivo, podnetne a s pokorou voči svojim tvorcom a hodnote toho, čím zostáva nasycované literárnej histórie ako hodnotového a javového celku v literárnej vede.

Literárna veda svoju pamäť utvára ako mozaiku z tých súčastí, ktorými uchováva vo vzťahoch i v podmienenosti to, čo obsiahnu po metodologických úkonoch obsahy termínov vývin, proces, kontext, teória, história, metóda, národná literatúra, literárna generácia, literárny program, literárna estetika, autor, tvorba a nimi iniciované ďalšie nevyhnutné postupy uskutočnené v čase a v konkrétnych spoločenských a kultúrnych súvislostiach, aby sa mohla pripomínať nezastupiteľná rola a funkcia literárnej vedy v dejinách (národnej) literatúry, v histórii a teórii literatúry, spravidla aj v medziliterárnych kontaktoch, do ktorých sa dostáva literatúra ako celok, alebo sa za istých vývinových okolností presúva text a jeho tvorca do širších kultúrnych (univerzálnych) súvislostí.

Pamäť literárnej histórie siahla po storočnici tých, ktorí vo svojom čase sa k nej približovali z rozličných postov, ale s vedomím osnovateľov výskumu, s ktorým spojili svoj profesijný život a ich poznanie sa uchovalo medzi istotami a podnetmi svojho predmetu výskumu pre nástupcov ako iniciácia, ako i kam vkročiť pri štúdiu materiálov, ďalej v areálovom otváraní kontaktov kultúrnych komponentov a pritom nerozvrátiť metodologické podložie pri kritických, teoretických, areálových, medziliterárnych, translačných či ďalších aktuálnych operáciách s celkom literatúry alebo jej autorskou jednotlivosťou.

Druhá polovica minulého storočia sa v literárnohistorickom výskume spojila s výraznou generáciou literárnych historikov, ktorí formovali viacero problémových línií do profilových výstupov literárnej vedy, ktorými sa položil metodologicky podnetný heuristický výskum generácie, autorskej osobnosti, diela, písomností, teda toho podložja, ktoré by si po súčasnosť neuchovalo tú vývinovú a javovú hodnotu, keby sa práca s materiálom nebola vkladila do precíznej edičnej činnosti. Cesta **Jozefa Ambruša (1914–1993)** k materiálom z kultúry a literatúry národného obrodenia a literárneho romantizmu nebola priamočiara, ale jej zúročenie prinieslo fundamentálne práce zvlášť heruistického a korešpondenčného výskumu o tvorbe a osobnosti Jozefa Hollého (v desiatich zväzkoch *Diele Jána Hollého*, 1950; *Ján Hollý očami svojich súčasníkov*, 1964, *Korešpondencia Jána Hollého*, 1967), Jána Kollára (nedokončený projekt *Listy Jána Kollára 1*, 1991), Daniela Maróthyho (Daniel Maróthy *Dvajaká ľútosť*, 1942) a Ľudovíta Štúra (*Slovo na čase*, 1941; *Dielo Ľudovíta Štúra 1–5*, 1953–1957; *Listy Ľudovíta Štúra 1–3*, 1954–1960).

Partnermi Ambrušovmu výskumu boli literárnohistorické výskumu podnecované vedeckými pracovníkmi v Archíve literatúry a umenia v Matici slovenskej. Vďaka jeho pracovníkom sa presadilo tak potrebné literárnohistorické sceľovanie nespracovaného či roztrúseného literárneho aj iného umeleckého dokumentárneho a autorského neliterárneho materiálu. Odborná spolupráca prirodzene vrcholila vo vzťahu k druhom a žánrom v výberoch, syntézach, literárnohistorické poznanie dotvárali štúdie kmeňových literárnych historikov Michala Kocáka, Michala Eliáša, Pavla Vongreja, Augustína Mat'ovčika, Michala Kovačku a ďalších. Na akademickej pôde mal Jozef Ambruš výskumných spojencov a nasledovníkov vo výskume a v publikovaných prácach v Edmundovi Hlebovi, Cyrila Krausa, Eduarda Gombalu, Ľubomíra Kováčika, Marty Keruľovej, Evy Fordinálovej, Evy Tkáčikovej, Zuzana Hurtajovej a mnohých ďalších. V roku 1995 Matica slovenská zverejnila dokumenty z *Vedeckého kolokvia o Jozefovi Ambrušovi*, v roku 2014 sa pôvodné a posledné pracovisko Jozefa Ambruša, dnešný Ústav slovenskej literatúry SAV, vrátili rozpomienkami pri jubileu opätovne k jeho výskumnému odkazu uchovanému v jeho heuristickej, komparatívnej a editorskej činnosti v literárnohistorickej praxi.

V niekdajšom Literárnovednom ústave SAV na Konventnej 13 v Bratislave, v bývalom lýceu slovenských romantikov z prvej vlny slovenského literárneho romantizmu, ktorých štúdiá „v Braslavi“ ukončili učebnicovo uchovávané udalosti zo štyridsiatych rokov predminulého storočia, aby si meste na Dunaji zvolili za svoje nové pokračovať miesto i mesto

na vzdelávanie Levoču a tradíciu utvorenú Michalom Hlaváčkom¹, mali popri Jozefovi Ambrušovi svoje odborné pracovne **Ján Mišianik (1914 – 1972)** aj **Jozef Minárik (1922–2008)**. Na ich výročia a vklad do *Pamäti literárnej vedy*² pripravili v dnešnom ústave literatúry kolektívnu publikáciu, ktorú venovali dvom návratom. Prvý pomenovali *Ján Mišianik a Jozef Minárik v literárnovednej reflexii a v spomienkach*, druhý návrat sa vrátil k výskumu a pod názvom *Z textov Jána Mišianika* vybrali zostavovateľky *Dejiny levočského kníhtlačiarstva a Jozefa Minárika*, kde sa pozornosť sústredila na *text Folklorne prvky v staršej slovenskej literatúre s osobitným zreteľom na kázeň Joachima Kalinku z r. 1684*.

Podľa úvodného slova Dany Hučkovej, ide o zverejnený výstup, ktorý nadväzuje na vedecké semináre o *Milanovi Hamadovi, Rudolfovi Chmelovi, Vladimírovi Petríkovi, Albínovi Baginovi, Oskárovi Čepanovi, Františkovi Mikovi, Júliusovi Nogem, Zlatko Klátikovi a Viliamovi Turčányom*. Po tejto personálnej enumerácii sa vytvára v obrysoch hodnotová mapa modernej slovenskej literárnej vedy, závažnejší oznam spočíva azda v tom, že sa generácia nasledovníkov v literárnej vede vymedzuje voči predchodcom svojím postojom k dejinám slovenskej literárnej vedy a premyslene naznačuje, na ktorú jej historickú (minulostnú) výzvu vo výskume sama buď odkazom, alebo obnoveným podnetom výskumu či koncepcie literárnovedného poznávania reaguje³. A prečo tak koná, to už napovedia tie výpovede, ktoré z desiatky takto organizovaných seminárov sa uchovávajú a prežijú i tak, že sa k nim hlásia tí, ktorí za prítomnosť a budúcnosť literárnej vedy posledné desaťročia aj profesijne a výskumne zodpovedajú.

¹ Od sedemdesiatych rokov 20. storočia sa v Levoči v nadväznosti na túto udalosť konali medzinárodné vedecké konferencie *Literárna Levoča*, za ktorými organizačne a koncepcne stál prof. PhDr. Edmund Hleba, CSc. Výsledkom jeho výskumného úsilia a podpory Archívu literatúry a umenia Matice slovenskej a Literárnovedného ústavu SAV sa do modernej literárnej histórie presadil termín a jav *Literárna Levoča*, inicioval sa výskum mesianizmu a tvorba osobností druhej a sčasti tretej vlny slovenského literárneho romantizmu.

² *Pamäť literárnej vedy. Ján Mišianik, Jozef Minárik*. Editorky Erika Brtáňová, Oľga Vaneková (autori Erika Brtáňová, Gizela Gáfríková, Dana Hučková, Zuzana Hurtajová, Zuzana Kákošová, Marta Kerul'ová, Tatiana Kusá, Daniel Škoviera, Eva Tkáčiková, Miroslav Vojtech). Recenzentky Silvia Lauková, Timotea Vráblová. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV 2013. Strán 154. ISBN 978-80-88746-20-1.

³ V tejto súvislosti treba aktualizovať publikáciu Oskár Čepan: *Literárne dejiny a literárna veda*. Editor Milan Šútovec. Recenzenti Peter Zajac, Valér Mikula. Bratislava: VEDA 2002. Strán 201. ISBN 80-224-0681-3.

Vývinová genéza slovenskej literatúry sa vyrovnáva s materiálom, jeho heuristikou, metodologickým konceptom jej vymedzenia terminologicky aj periodizačne. Špecifiku výskumu so sebou prinášajú lingvistické požiadavky kladené na výskumníka⁴, na zhodnocovanie dostredivých prejavov národného a európskeho, slovanského a slovenského vo vývine literatúry po začiatok minulého storočia. Terminologický a javový pohyb medzi pomenovaniami staršia⁵ a stredoveká slovenská literatúra⁶, problémy poznať a skúmať pramenný materiál, metódy heuristickej práce, metodologické koncepty dejinných syntéz hodnotovo a hodnotiaco sa vyrovnávajúciach s týmto úsekom národnej kultúry a literatúry.

Literárnovedné návraty k tvorbe prozaika Jozefa Horáka

Oživovanie kultúrnej pamäti sa spája aj s literárnymi tvorcami, ktorým venovala literárna kritika pozornosť v čase, keď ich umelecké texty vstupovali do literárneho život, literárna história sa vyrovnala s osobnosťou a tvorbou autora, keď na to dozrel čas.

Literárna história má svoje univerzálnej (kultúrnej a spoločenskej) opodstatnenie vo veľkorysosti svojej pamäti. Literárna história vo svoju jedinečnosť v systéme a axiológii vymedzovanej pre vývinový literárny a kultúrny celok postupuje takými istými metodickými operáciami,

⁴ Eva Tkáčiková zhodnocuje podmienky takto: „*Rešpektujúc viac kontextovosť a viacjazyčnosť našej staršej literatúry, zahrňame do pojmu národná literatúra všetky diela viažuce sa k teritóriu obývanému Slováckmi, t. j. diela, ktoré boli rozširované, recipované a pôsobili v kontexte nášho kultúrneho vývinu. Súčasťou vývinu národnej literatúry sú tak diela písané v rozličných jazykoch a jazykových variantoch*“. Eva Tkáčiková: *Literárna kultúra na stredovekom Slovensku*, s. 11. In: *Sedlák Imrich a kolektív: Dejiny slovenskej literatúry I*. Bratislava: Literárne informačné centrum – Martin: Matica slovenská 2009. ISBN 978-80-7090-937-9 (súbor).

⁵ Brtáňová, E.: *Mišianikove pohľady do staršej literárnej kultúry*. In: *Pamäť literárnej vedy. Ján Mišianik, Jozef Minárik*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry 2013, 154 s. (s. 13–21). ISBN 978-80-88746-20-1.

⁶ S termínom stredoveká literatúra pracuje Stanislav Šmatlák, prevzala ho Zuzana Kákošová a zapojila ho do literárnohistorického výkladu aj Eva Tkáčiková v kapitolách *Literárna kultúra na stredovekom Slovensku, Literatúra renesančného humanizmu, Slovenský literárny barok* (s. 10–179). In: *Sedlák Imrich: Dejiny slovenskej literatúry I*. Bratislava: Literárne informačné centrum – Martin: Matica slovenská 2009. 596 s. ISBN 978-80-7090-935-5.

akými sa vyrovnáva s autorskou dielňou a pôvodnou či prekladovou literárnou tvorbou.

Pozornosť, akú literárna história venuje **Jozefovi Horákovi (1907–1974)** posledné desaťročia⁷ sa spája s jeho látkovo, tematicky a žánrovo neprehliadnuteľnou autorskou rolou v tvorbe pre mladého čitateľa a s vkladmi do prózy pre dospelého čitateľa, ale aj k postojmi v dobovom kultúrnom živote. Náročné až dramatické spoločenské podmienky akými prechádzala aj slovenská literatúra pri odpútavaní sa estetiky slovenskej medzivojnovnej literatúry, tlak kultúrnej politiky na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov, o nič menej náročné nasledujúce desaťročie vo svojom spoločenskom a kultúrnom reťazení, natrvalo sa uzavrel pre skon spisovateľa Jozefa Horáka, no a to isté sa spojilo s jeho autorskou dielňou v literárnom živote, čím sa pozornosť venovaná jeho literárnej biografii presunula do výskumu literárnej histórie.

Horákova učiteľská profesia ho látkou a morálne pri výbere žánrov a tematiky inšpirovala, ale aj limitovala kultivovaným profesijným poznaním, ktoré si žiadalo byť trpezlivý, ilustračný a výkladový pri tých komponentoch literárnej výpovede, ktoré sa stretali najzávažnejšími zmenami v živote jeho súčasníkov. Viliam Marčok, azda to možno aktualizovať práve v naznačených súvislostiach, ako sa dokáže prepojiť a napojiť profesia a tvorivej ambícia Jozefa Horáka, pripomína, že bol umelcom pred vyše polstoročia, ktorý typovým a profesijným výberom svojej postavy zareagoval ako jeden spomedzi nemnohých slovenských spisovateľov na spoločenskú a ideologickú „epidémiu krutosti“⁸, ktorá v neliterárnom priestore nivočila životy a veľké sny o budúcnosti tým, že od tvorcov literárnych príbehov a od súčasníkov žiadal zmeny, na ktoré neboli pripravení mentálne, zručnosťou, nazeraním na „nový“ svet, teda ani hodnotovo.

Dobová literárnokritická prax⁹ pri vyrovnávaní sa s novými autor-skými textami Jozefa Horáka upozorňovala na jeho prácu s jazykom

⁷ Zborník z vedeckej konferencie *Jozef Horák – život a dielo v premenách času*. Žiar nad Hronom: Pohronské osvetové stredisko Žiar nad Hronom 2009. ISBN 978-80-89415-00-7.

⁸ Viliam Marčok a kolektív (2004): *Dejiny slovenskej literatúry III. Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia*. Bratislava: Literárne informačné centrum, s. 189. ISBN 89-88878-87-X : Jozef Horák v texte *Vysoká pec* rozpráva príbeh břešov, ktorí sa usilujú „(...) rozbehnúť výrobu tehál“ a on chce „(...) pravdivo ukázať, ako boli vtedajší ľudia skúsenostne, vedomostne a mentálne nepripravení na úlohy, ktoré mali plniť. Bralo sa to ako primitivizácia robotníckej triedy, a nie ako pokus o nepatetickú heroizáciu“.

⁹ Jozef Felix, súviselo to s jeho účasťou na reflektovaní prózy naturizmu v pole-

a na štylistiku textu, na rozkolísanú autorskú stratégiu, zvlášť na jej estetickú realizáciu v umeleckom texte a na funkciu textu. S odstupom od výrokov dobovej literárnej kritiky sa jednotliví literárni historici¹⁰ sústreďujú azda najviac na genologické povedomie Jozefa Horáka a všimajú si žánrové rozpätie jeho prozaických textov zvlášť v tvorbe pre mladého čitateľa, ktorá sa stala jeho literárnou a rozprávačskou doménou. Horákova spätosť s rodným krajom, jeho geografickou, geologickou, ekonomickou a etnickou jedinečnosťou umožňovala nielen autorov pohyb v historickom čase regiónu, v jeho pohnutých dejoch, udalostiach a „prihovorenie“ sa výnimočným jednotlivcom, ktorí rozhýbali vedecký život svojej doby v európskom význame, ale aj vymedzenie tendencie svojej literárnej tvorby osvojujúcej si národnú, vlasteneckú, humanitnú, mravnú myšlienku, čo sa spravidla v Horákovej stratégii spoľahlo na osvedčené mravné a vzdelávacie normy účinne uplatňované v pedagogickej práci.

Aktuálne návraty k tvorbe a osobnosti Jozefa Horáka sa spájajú s literárnohistorickými panorámami slovenskej literatúry v jej dejinách priereze¹¹ alebo v literárnej lexikografii¹². V týchto vývinových výkladoch sa Horákovi dostáva pozornosť ako literátovi s otvorenou

mike o Anjelských zemiach v slovenskej literatúre v roku 1946, upozorňoval na „*samoúčelný efekt*“ Horákovej štylistiky, *Vladimír Mináč* v *Textoch a kontextoch* (1982, s. 61–62) sa nazdáva, že Jozef Horák je medzi tými autormi, ktorí svoju prózu, jej „*novosť*“ *znehodnotili prílišným detailizovaním, regionálnou výlučnosťou, neepickým poučovaním a nefunkčným štýlom*“. *Andrej Mráz* vo svojich *Dejinách slovenskej literatúry* (Bratislava: SAV 1948, s. 289) sa nazdáva, že „*Fondy a rozsah svojho talentu Jozef Horák plytvá v predimenzovanej produktivite*“.

- ¹⁰ Zborník *Jozef Horák a Banská Štiavnica*. Martin: Matica slovenská 1984, napríklad príspevky Jozef Hvišča o žánrovej problematike Horákových diel, Henrika Pifka o dobových a tvorivých súvislostiach Horákovej tvorby, Viliama Marčoka, ktorého zaujala povestová tvorba Jozefa Horáka. Pripomenúť pomimo tento zborník treba práce Zlatka Klátika, Oskára Čepana, Viliama Obertha, Zuzany Stanislavovej, Brigity Šimonovej, Ondreja Sliackeho a mnohých ďalších.
- ¹¹ Sliacky, O.: *Dejiny slovenská literatúra pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2007. 271 s. ISBN 978-80-89222-32-2. *Stanislav Šmatlák: Dejiny slovenskej literatúry II. (9. storočie a prvá polovica 20. storočia)*. Bratislava: Národné literárne centrum 1999. 559 s. ISBN 80-88878-50-0. *Imrich Sedlák a kolektív: Dejiny slovenskej literatúry II*. Martin: Matica slovenská. Bratislava: Literárne informačné centrum 2009. 785 s. ISBN 978-80-7090-945-4.
- ¹² Sliacky, O. a kolektív: *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 421 s. ISBN 80-88878-97-7. Heslo Jozef Horák spracoval O. Sliacky, s. 121–124.

dielňou, ktorá tematicky, mravne a myšlienkami reaguje na podnety aktuálne v národnom poznaní minulosti, regiónu, na reflektovanie prítomnosť v jej aktívnej súčasti života mladých ľudí, pri ich vzťahu k práci, k spoločenským cieľom, k nich formovaniu sa na podloží literárneho „príkladu“. Genologické vyrovnávanie sa literárnej histórie s tvorbou Jozefa Horáka sa sústreďuje na šírku a variabilnosť jeho žánrovej formy prozaického textu, pripomína stratégiu „rekonštrukčného postupy“ pri práci s témou a jej väzbami na kategóriu literárneho času a kategóriu literárneho priestoru, na podnety z estetiky romantickej a naturalistickej poetiky a na skutočnosť, že pri recipientovi podstatnej časti jeho prozaickej tvorby vymedzuje závažnú rolu kategória vekovosti a invencia vložená do poznávací funkcia „príbehu“.

Rešpektovaná autorská tvorba má svoje látkové, tematické, noetické východiská a estetický aj poetologický program na uskutočňovanie autorovho zámeru, to nimi spravidla nehlučne reaguje na vyjadrenia dobovej literárnej kritiky a naznačuje literárnej histórii, ako si počínať pri otváraní autorskej dielne a jej literárnych obsahov.

Za základný prístup k životu v literatúre a s literatúrou možno považovať Horákovu vyjadrenie sa k zmyslu umenia, veď podľa neho „*Umenie by malo pomáhať človeku podávať ruku a vyťahovať ho z prúdu všednosti, z polohy prostredia, z prostredia šedivosti*“¹³.

Napokon pre mladého čitateľa sa rozhodol preto, lebo „*Literatúra pre mládež trpela na tú istú chorobu ako literatúra pre dospelých. Kusom nadsadzovala, kusom skresľovala, nevedela pevne zakotviť v skutočnosti, hoci o nej chcel každý písať. Jednoducho o niečo bojovala, i keď front bol veľmi labilný*“¹⁴.

O seba, spisovateľovi prozaického textu, uvažoval ako o tom, kto chce „*poukázať na niečo, čoho sa azda aj dám dopúšťam. Neraz posielam hrdinu rozprávky alebo románu do sveta, ale my sme za ním neurobili krôčik. Ten sa narodil za našim stolom vedy, keď sme položili pero na papier a začali písať. Vyjde nám potom hrdina, aj to, čo nerobí, šedivo, bezkrvne, papierovo – no nepresvedčivo. (...) My musíme na cestu*

¹³ Horák, J. Spracovaný fond v Archíve literatúry a umenia. Slovenská národná knižnica. Martin. Signatúra 134 AJ 25, s. 10.

¹⁴ Horák, J. Spracovaný fond v Archíve literatúry a umenia. Slovenská národná knižnica. Signatúra 134 AJ 33. Ide o Horákov text *Úlohy literatúry pre mládež*. Literárna história venujúca sa literatúre pre mladých čitateľov ho označuje za text, ktorý nevyužil svoju príležitosť stať sa v polovici päťdesiatych rokov podnetom na nový programom a postschematické pohyby v tejto tvorbe pre mladého čitateľa.

za presvedčivosťou ísť inou cestou. (...). Teda nie v komplikovaných zápletkách, rafinovaných obratoch a zvratoch, ale v tých prostých zážitkoch v práci so živým človekom, tam musíme hľadať to, čo nazývame presvedčivosťou literárneho diela“¹⁵.

V prípade Jozefa Horáka mu pevné miesto v literárnej histórii pripravila tematika z minulosti, ňou medzi svojimi čitateľmi podnietil záujem o národné historické vedomie podporená poznaním ukotveným v historickej národnej identite, a tak „*Ide o to, či naša história má tú nosnosť ako história veľkých národov. (...) Všetko to závisí od spisovateľov*“¹⁶, aby to spresnil a súčasne včlenil do súvislostí konceptu národnej kultúry, „*Ako keby nám úplne vymierali spisovatelia, ktorých zaujíma história, a predsa, čo všetko dá historické dielo, román, dobrá rozprávka historická čitateľovi!*“¹⁷

Horákové tézy sú známe, dostupné v dobovej odbornej a kultúrnej tlači a v jeho archívnom fonde¹⁸. Literárna veda spracovala tie časti jeho literárnej tvorby a autorského programu, ktoré jej boli dostupné. Osobitým vkladom do literárnohistorického konceptu Horákovkej autorskej dielne sú výklady jeho biografie a tvorby, ktoré vzišli z výskumu Karola Horáka. Do konceptu genologického a morfológického vyrovnávania sa s Horákovou tvorbou vstupuje Karol Horák biografickou rekonštrukciou jeho raného obdobia uchovaného v časopiseckom dobovom literárnom živote¹⁹, pokračuje interpretačnou výpravou do prozaickej tvorby *Od tézy k sujetu*²⁰, na žánrový a tematický profil sa sústredil v *Historickej próze Jozefa Horáka*²¹.

¹⁵ Horák, J. Spracovaný fond v Archíve literatúry a umenia. Slovenská národná knižnica. Signatúra 134 AJ 8.

¹⁶ Tamtiež, AJ 28.

¹⁷ Tamtiež, AJ 29. Ide o časť z listu Jozefa Horáka z Banskej Štiavnice 15. apríla 1955, ktorý adresoval Jankovi Alexymu a naznačuje mu svoje autorské zámery (dokončiť Dekrét, rozpracovaný román z čias Rákoczyho II.), ktoré označuje takto: „Teda takýto je najbližší môj program“.

¹⁸ Žemberová, V.: *K literárnohistorickej genéze diela a autorskej noetike spisovateľa Jozefa Horáka*. In: *Jozef Horák – život a dielo v premenách času*. Žiar nad Hronom: Pohronské osvetové stredisko Žiar nad Hronom 2009, s. 33–38. ISBN 978-80-89415-00-7.

¹⁹ Horák, K.: *Biografická silueta Jozefa Horáka*. Bratislava: (vydavateľ neuvedený), 2007, s. 97. ISBN 978-80-968379-9-1.

²⁰ Horák, K.: *Od tézy k sujetu*. Bratislava: TIP servis, 2003. 244 s. ISBN 80-969092-0-7.

²¹ Horák, K.: *Historická próza Jozefa Horáka. Štúdie*. Prešov: Náuka, 2005. 240 s. ISBN 80-89038-35-2.

Karola Horák však pred viac ako dvoma desaťročiami začal svoj návrat k tvorbe Jozefa Horáka zverejnením práce *Významové a výrazové dominanty prózy Jozefa Horáka*²². V tomto projekte naznačil základný pôdorys svojho záujmu o tvorbu spisovateľa a dodržiava ho aj v ďalších zverejnených prácach, teda rozvíja pôvodné mikrotémy: *Bánický archetyp v próze J. Horáka*, *Kategória priestoru v novelistike J. Horáka*, *Participácia folklóru, literárnej tradície a historického faktu na budovaní povesti*, *Naturistické, sakrálné a sekulárno-humanistické vnímanie sveta v legendách* a záujemcami o kultúrne dejiny vždy oceňované doplnky, medzi ktoré patrí *Kalendárium života a diela Jozefa Horáka*.

Z genologického profilu Horákovej tvorby, ktorá sa sústredila na význam a výraz, dominuje legenda²³, povest', ktorá sa považuje za „prolegomenu“ k historickej próze autora, nimi v súzvuku iniciované utváranie procesu, Karolom Horákom označený za „zápase o umelecký tvár“²⁴.

Napokon genologický profil Horákovej tvorby sa prejavil ako ústredný aj vo výskume historickej prózy a pri vymedzovaní žánrovej typológie (Vladimír Petřík, Ján Kopál), pri špecifikácii autorom využívaných žánrových „prostriedkov“ (Jozef Hvišč), pri prejavoch druhového synkretizmu (Zlatko Klátik) a pri profilovaní povest'ovej tvorby (Viliam Marčok)²⁵. Skutočnosť, že pri výbere látky a tém sa modifikuje žáner, priviedla Karola Horáka k náčrtu podložia z piatich pásem uplatnených v historickej povesti Jozefa Horáka²⁶, čím pri ich vymedzovaní zaväzujú sociokultúrne, urbánne, spoločenské podnety konkrétneho (literárne adaptovaného) regiónu, teda predovšetkým tematické zložky, priestorové či javové komponenty zvnútra témy.

Horákov zvýraznený žánrový a interpretačný záujem o Horákovu spoločenskú účinkovanú, ktoré iniciovali jeho literárnu tvorbu, získali pevné podložia vo faktoch a faktografiách zkomponovaných do osobnej spomienky aj autentickej výpovede odvíjanej od rodovej pamäti, dotvá-

²² Horák, K.: *Významové a výrazové dominanty prózy Jozefa Horáka I*. Košice: Knížnice Jána Bocatia, 1992. 201s. ISBN 80-88687-00-7.

²³ Tamtiež, s. 137–202 (kapitola *Naturistické, sakrálné a sekulárno-humanistické vnímanie sveta v legendách*).

²⁴ Tamtiež, s. 51–136 (kapitola *Participácia folklóru, literárnej tradície a historického faktu na budovaní povesti*).

²⁵ Ide o odkaz na konferenciu (1982) a z nej vydaný zborník (1984) pri 75. výročí narodenia Jozefa Horáka, ktorú pripravila Matica slovenská v Banskej Bystrici.

²⁶ Pozri Horák, K.: *Významové a výrazové dominanty prózy Jozefa Horáka I*. Košice: Knížnice Jána Bocatia, 1992, s. 57 (kapitola *Participácia folklóru, literárnej tradície a historického faktu na budovaní povesti*).

ranej čriepkami rozpomienok a spojení so spisovateľom, teda z empirického a štúdiom sformovaného poznania, vedenia a neskôr aj z profesijného záujmu o osobnosť spisovateľa a kultúrneho činovníka, s ktorým – v čase i v zručnosti slovom zachytávať deje v jednotlivcovi a vďaka spoločnosti – zostáva Karol Horák s Jozefom Horákom natrvalo spojený a prepojený. V návratoch k uzavretej autorskej tvorbe, naznačuje to obnovovanie súvislostí, ktoré sprevádzajú a vyprofilovali výklad tvorby Jozefa Horáka v literárnej histórii, že v tomto zámere Karola Horáka (1943) pretrváva viac než len rodová a kultúrna nostalgia.

Sila slova, priestory slova aj invencia spočívajúca v sémantike, výraze a výklade hodnoty slova, to všetko sú tvorivé a umelecké spojivá medzi dvoma (Jozefom a Karolom) Horákovcami z dvoch rodom spriaznených generácií. Na počiatku najskôr v tom zotrvalo nezastupiteľné napojenie, porozumenie, odvaha vypovedať z druhej, poučenej, strany, teda z kontextu a morfológie o textoch, ktoré zovrela literárna história vo svojom vývinovom a hodnotovom systéme. Karol Horák vytvoril za pomoci literárnej vedy priecestie medzi časom vzniku a časom obnovovania zážitkovej a poznávacej hodnoty prozaickej tvorby Jozefa Horáka, ktorá sa z vôle prozaika sústredila na tematizovaný dejinný čas a autor vložil svoju „príbehovú“ zručnosť do náročných poznávacích a myšlienkových procesov spätých s javmi z historického reťazca, ďalej s identitou národa, ale premyslene predovšetkým s kultivovaním historického vedomia moderného národa a so sebedomím odvíjanými od európskych dejinných udalostí až po procesy meniace nielen jedno spoločstvo, konkrétnu krajinu, ale aj dejiny kontinentu, s takým vedomím historicky danej národnej hodnoty a roly v dejinách kontinentu, ktoré podnecovali napredovanie poznania v multietnickom nepokojnom priestore pred dávnymi i minulými stáročiami.

V obrátenom príčinnom garde, vo vzťahu k metódam literárnej vedy sa Karol Horák prirodzene dopracoval k *Biografickej siluete Jozefa Horáka*, aby ňou vložil do autorských dejín spisovateľa dôkladne podopreté odpovede na genézu spisovateľa, ktorú sleduje od mladíckych rokov až po objasňovanie literárnych kontaktov s tvorbou Martina Kukučina, stretaní sa „v literárnom dome“ s Jozefom Čigerom Hronským, a to v čase, keď sa svojou prózou uchádzal o priazeň časopisov, ale spomedzi nich o pozornosť voči talentovanými autorom ústretových Slovenských pohľadov a ich redaktorov. Spoločnosť, umenie, nazeranie na poslanie v živote, uvažovanie o osobnej profilácii, osobné umelecké záujmy medzi dvoma vojnami, to nebolo ľahké ani jednoznačné identifikovanie sa s európskou literatúrou, jej estetikou a nazeracím vyrovnávaním sa s ideami

z prelomu dvoch storočí, čo primälo Karola Horáka k záveru: „*Tento typ literárneho kontaktu by si vyžadoval systémovejšiu interpretáciu, no už v tomto štúdiu uvažovanie o Horákovej preddebutovej tvorbe môžeme konštatovať, že autorovo názorové zrenie prebiehalo zrejme i mimo rámca pôsobenia školy, prípadne iných inštitúcií reprezentujúcich oficiálnu štátno-politickú dobovú doktrínu, pretože práve už uvádzané sociálno-kritické prózy sú určitou polemikou s ňou*“²⁷.

Podložie prozaických žánrov ponúklo Karolovi Horákovi príležitosť, ako z literárnohistorického výkladu, z učebnicovej schémy priblížiť Jozefa Horáka tak v dobovom zázemí literárneho života, ako aj naznačiť ďalšie interpretačné postoje voči jeho próze, ktoré v súznení s tézou dobového konceptu národnej literatúry prekročia látkové a tematické vymedzenie textu a sústredia sa na nazerací a noetický zámer autora, a ten by nemal ustať len pri otázkach dejinnej identity našich predkov. Karol Horák si takto vymedzený návrat k autorom dielu rozložil na jednotlivé umelecké texty²⁸. Do priestoru vytvoreného z literárnej histórie (*Drevená dedina, Ako sa kalila oceľ, Matka*) zapája komponenty teórie textu (sujet, narátor, aspekt, stratégiu autora, literárnu postavu, „ideológemu“, intertextualitu, tematické a kompozičné komparácia atď.).

Kultúrnou a umenovednou ambíciou Karola Horáka pretrváva zámer, ako ponúknuť alebo sprostredkovať poučený poznávací a literárnoestetický postup, v ktorom sa prístupným spôsobom, so zvýraznenými tézami zážitkovosti a hodnoty literárneho textu ponúka „nové čítanie starých textov“ Jozefa Horáka. Genologicky neustálený postoj voči žánru historická próza (napríklad Georg Lukács, Oskár Čepan, Vladimír Petrík a ďalší) neprenáša morfológickú tenziu do látkového a tematického podložia, hoci opakovane si žiada vymedziť stratégiu textu voči kategórii literárneho času a neliterárnemu spoločenskému a dejinnému času, teda voči jeho obsahom a funkcii. V tejto súvislosti Karol Horák v Historickej próze Jozefa Horáka²⁹ zo žánrovej ponuky svojským a rešpektova-

²⁷ Horák, K.: Biografická silueta Jozefa Horáka, 2007, s. 43.

²⁸ V publikácii *Od tézy k sujetu*, 2003: z tvorby vo vývinovo diskontinutnom období 40.–50. rokov sa pozornosť venuje predovšetkým textom *Šachty, Pionierske srdce, Sto kociek cukru, A kto je viac* a početne výrazne aktualizovanej Horákovej poviedkovej tvorby pre mladého čitateľa.

²⁹ V publikácii *Historická próza Jozefa Horáka*, 2005: interpretačná pozornosť, rešpektujúca kategórie teórie textu, sa venuje textom *Legendy, Sitnianský vatrár, Kremnický zlatý človek, Ako kukučky chotár merali, Hudcov vrch, Sebechlebskí hudci, Zlaté mesto, Smrť kráča k zlatému mestu a ďalšie*, životopisnej próze *Horou pieseň šumí, Strieborné hlbiny, Leteli sokoli nad Javorinou*.

ným spôsobom vypracoval autorskú legendu, historickú povesť a román s historickou tematikou, tie sa spravidla viažu na jeho región a konkrétne personálne aj dejové dokumenty aj na iné podnetné zdroje informácií či poznatkov z minulosti. Žánrové formy napojené na kategóriu literárneho času, verifikovateľnú postavu, v realite dostupný literárny priestor a na udalosť vystuženú v jadre historiograficky spracovanou udalosťou ako legendu, povesť, poviedku, román, životopisný román, sa v literárno-vednom výskume kontinuálne spája s výskumom žánru a špecifikou Horákových spracovaní historickej tematiky³⁰.

Karol Horák opodstatnenosť svojho záujmu o tematiku z minulosti nepotvrďuje interpretačnými návratmi k textom, ale smeruje do dejiného a spoločenského kontextu k stretaniu sa s tézou dobovej kultúrnej praxe a so stratégiou autora, ktorá sa spojila s funkciami umeleckého textu, no a spomedzi nich zvyrazňuje spisovateľ zvlášť tie, ktoré kultivujú poznávaciu a nazeraciú zrelosť čitateľa a textu. Tradícia literárno-vedných návratov k rodine a spisovateľovi Jozefovi Horákovi a k jeho žánrovým, tematickým a mravným hodnotám v próze pre mladých čitateľov si osvojila a kultivuje v novom tisícročí jeho rodná Banská Štiavnica.

³⁰ Aktualizujeme žánrový výskum J. Horákovej tvorby, ktorému sa venovali v posledných desaťročiach – popri ďalších – Jozef Hvišč, Viliam Marčok, Ján Kopál, Ján Sedlák, Zlatko Klátik, Ján Poliak, Vladimír Petřík.

